

DOI 10.18372/2786-5487.1.20329

УДК 377. 35

Яковишин Руслан Ярославович

кандидат педагогічних наук, доцент;

професор, ректор

Люблінська Вища Школа,

м. Рикі, Польща

ruslan29081974@gmail.com

ОСОБИСТІСТЬ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** В епоху суспільства, заснованого на знаннях, завданням закладів вищої освіти є не лише озброїти випускників знаннями та навичками, а й підготувати їх до того, щоб вони могли впоратися з динамікою та складністю сучасного світу, тобто збагатити особистість студента так званою доданою вартістю. Академічні викладачі - як люди, які щодня працюють з інформацією, формують знання і долучаються до їх створення - повинні першими реагувати на зміни в навколишньому світі (ставати їхніми провісниками), а потім створювати умови для розвитку цієї доданої вартості (виступати в ролі модераторів).*

Ключові слова: викладач ЗВО, особистість, вища освіта, освіта.

***Annotation.** In the age of a knowledge-based society, the task of universities is not only to equip the graduate with knowledge and skills, but also to prepare him to deal with the dynamics and complexity of the modern world, i.e. enriching the student's personality with the so-called added value. Academic teachers - as people who interact with knowledge on a daily basis, transfer it and contribute to its creation - should first react to changes in the surrounding world (become their*

precursors), and then create conditions for the development of this added value (act as moderators) .

Key words: *university teacher, personality, higher education, education.*

Вступ. У сучасних суспільних умовах особливого значення набуває проблема формування творчої, духовної особистості та системи професійних цінностей. Поширеною є думка, що викладач має бути не лише носієм знань, а й особистим взірцем для своїх студентів. Нормативні моделі особистості наукового, або науково-педагогічного працівника з'являються в багатьох дослідженнях, а разом з ними і вічно актуальне питання: яким має бути викладач ХХІ століття? Це питання було і залишається предметом наукових пошуків і жвавих дискусій у педагогічній спільноті. Над цим питанням працювали, зокрема, такі вчені, як: Вінцентій Оконь, Тадеуш Котарбінський, Станіслав Шуман, Ян Владислав Давід, Зигмунт Мислаковський, Мечислав Кройц, Стефан Балей, Марія Гжегожевська, Ян Богуш, Стефан Мешальський, Зигмунт Мислаковський, Флоріан Знанецький та інші [3, с. 264-268]. Проте питання є дискусійним, тому обрана тема дослідження є актуальною.

Мета статті – розкрити особистість сучасного викладача закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У функціонуванні та ефективності системи освіти вчитель відіграє стратегічну роль. Це підтверджують освітні звіти та результати досліджень системи освіти і професії вчителя. Коли ми говоримо про вчителя, то рисам його особистості в дидактичному та виховному процесі відводиться особлива роль. Серед цих якостей насамперед згадуються такі: особиста культура, інтелігентність, предметні знання, ідентифікація з професією, доброзичливе ставлення до учнів, уміння співіснувати з людьми, методична кваліфікація, педагогічний стаж, життєвий досвід. Робота вчителя за своєю природою є творчою працею. Вона покликана сприяти розумінню учнями складної і мінливої природної та соціальної дійсності, особливостей і

тенденцій розвитку сучасної цивілізації, глобальних і національних проблем, навчати громадянських прав і обов'язків, допомагати в пошуку сенсу життя і побудові освітніх і життєвих планів, одним словом, готувати їх до зустрічі з майбутнім [5, с. 83].

У діяльності педагогів сьогодні важливу роль відіграють знання про цінності та програми розвитку, цілі виховання, а також розкриття функцій виховання та соціалізації. Одним із фундаментальних чинників розвитку будь-якої спільноти є виховання, про яке йшлося вище. Воно виконує свої завдання належним чином тоді, коли готує молодь до участі в житті і культурі суспільства, до мудрої перебудови цього життя.

Питання особистості вчителя викликало інтерес у всіх, хто хоч якось пов'язаний зі складними питаннями виховання, однак більш вагомих досліджень у польській педагогічній літературі збереглося не так вже й багато. Найвідомішим дослідженням на цю тему є колективна праця за редакцією Вінцента Окonia під назвою «Особистість вчителя» [11]. Обговорюючи це важливе для освіти питання, неможливо не згадати чудовий трактат Яна Владислава Давида «Про душу вчительства», що є своєрідним дороговказом, зведенням правил, яких повинен дотримуватися і враховувати у своїй професійній діяльності сучасний педагог [6]. Для Я. В. Давида освіта - це місія, вона навіть наказує «зректися себе заради інших». У своїх працях він зазначає, що вихователь має бути беззаперечним авторитетом, прикладом для вихованців. Вони повинні захоплюватися ним і хотіти його наслідувати.

Питанням особистості займалися насамперед психологи. Хоча педагоги також висловлювали певні думки з цього приводу, що навіть знайшло своє вираження у появі персоналістичної педагогіки, ці інтереси були вторинними, оскільки полягали у використанні даних психології, а не у проведенні власних досліджень. Основна увага була зосереджена на психологічному полюсі, без будь-якого суттєвого розгляду соціальних чи педагогічних якостей. Дослідження, про які йдеться, стосувалися пошуку цих якостей у самому

вчителів, незалежно від того, чи є вони вродженими, чи набутими, а також від того, чи йшлося про пошук якостей реальних вчителів чи ідеальних педагогів.

У перших польських дослідженнях йшлося не стільки про «особистість», скільки про «душу» вчителя, потім з'явилися праці про «інстинкт» вчителя, «антропологічний тип» вчителя, потім предметом дослідження став «талант» вчителя, і, нарешті, почали говорити про «особистість» вчителя, розуміючи її по-різному, тобто як структуру, в якій домінують біологічні, психологічні, педагогічні чи соціальні чинники. У своєму трактаті «Про душу вчительства» вищезгаданий Ян Владислав Давід визначає характеристики ідеального вчителя - його душу. Серед них найважливішою Я. В. Давід вважає любов до людських душ, а поруч з нею згадує потребу досконалості, почуття відповідальності та обов'язку, внутрішню правдивість і моральну мужність [6, с. 42]. Поняття «талант» - на відміну від понять «душа», або «антропологічний тип» - забезпечило собі триваліше існування в педевтології. Воно зустрічається і сьогодні. Хоча його іноді вживають у різних значеннях, воно, як і поняття «душа», однозначно відноситься до внутрішніх якостей вчителя. Ці якості, як правило, не визначають «талант» як невизначене «щось», яке, тим не менш, має великий виховний вплив. Так писав про талант видатного вчителя Ян Жабінський. Він вважав, що в характері доброго вчителя є елемент, який не можна виразити словами. Цей елемент він позначив терміном «талант», запозичивши його зі сфери художньої творчості, оскільки в цій сфері термін «талант» вживається як загальнозрозумілий, без необхідності його пояснення [13, с. 68].

В іншому значенні, термін «талант» використовували два вчені: Зигмунт Мислаковський і Станіслав Шуман. Перший у своєму трактаті «Що таке педагогічний талант?» розглядав талант не як потенційну сторону будь-якої творчості, тобто творчі можливості, закладені в людині, а як сторону реалізації, тобто саму реалізацію творчих намірів, засновану як на рефлексії, так і на філогенетичному (особистісному) досвіді. Домінантою «педагогічного

таланту», що розуміється таким чином, він вважав контактність, тло якої складають такі риси, як яскравість уяви, що уможливлює розуміння психічних станів інших людей - через уміле спостереження за ними та батьківський інстинкт, здатність до вираження почуттів, а також спрямованість психіки назовні [12, с. 69-83]. Станіслав Шуман у своїй дисертації «Педагогічна обдарованість» характеризував обдарованість як сукупність певних здібностей, а здібністю вважав володіння певною вродженою психічною рисою, яка є інтенсивною, коли ця риса стає корисною для ефективного виконання даної діяльності. Що стосується так званого «педагогічного таланту», - писав він, - то, безумовно, не існує окремої, вродженої риси, яка була б специфічною і суттєвою диспозиційною основою цього таланту» [5, с. 81].

Мечислав Кройц, посилаючись на Джона В. Девіда, підкреслює важливість любові до людей як невід'ємної риси особистості вчителя, а також суспільного впливу (агітаційної схильності) та сугестивної (переконливої) здатності. Він також згадує такі якості, як впевненість у собі, спокій і сміливість дій, самовпевненість, безкомпромісність і прямолінійність у досягненні своїх цілей [10, с. 129-204].

До найсуттєвіших якостей особистості педагога Стефан Балей відносить профпридатність вихователя, яка складається з таких якостей, як прихильність до вихованців, розуміння їхньої психіки, установка на систематичну роботу з ними, потреба в спілкуванні з людьми, духовна спорідненість (зв'язок) з дітьми, ентузіазм, своєрідні артистичні здібності та інші. Вихователь, який володіє всіма цими якостями вище середнього рівня, є інтегральним вихователем (здатним згуртувати, об'єднати групу) [1, с. 169-208].

Завдяки Марії Гжегожевській маємо проникливий опис особистості вчителя. Посилаючись на інших авторів, головним чином Я. В. Давида і С. Шумана, вона зробила особливий акцент на багатстві особистості вчителя, на його доброті, яка полягає в постійній допомозі іншим, на вірності власним ідеалам, а також на почутті відповідальності перед собою, перед суспільством,

перед народом [9]. Для представлених поглядів характерна тенденція пошуку характеристики відмінного вчителя в самому собі, не зіставляючи його зі сферою своєї діяльності, тобто з учнями та соціальним оточенням. Роботи вищезгаданих авторів - незважаючи на певну розбіжність результатів - суттєво збагачують наші знання про вчителя. Заглиблення в ці праці також дозволяє побачити чітке зближення характеристик справжнього вчителя, які часто визначаються різними термінами.

Беручи до уваги теоретичні міркування вищезгаданих відомих педагогів, можна сформулювати наступні припущення:

- Чинники ефективності освітніх процесів лежать в умовах, в яких ці процеси відбуваються. Це насамперед соціальні, але також і матеріальні умови. Серед них своєрідне місце займає особистість викладача - організатора дидактичної та виховної діяльності. Окреслені цілі, зміст, методи, принципи, форми спілкування, супутні ситуації та інфраструктура визначають кінцевий результат його роботи. Ті ж самі умови, що визначають успіх, якщо вони не будуть належним чином активізовані та оптимізовані в дії, можуть стати причиною невдачі.

- Вчитель має бути особистістю, яка піднімає настрій, задовольняє потреби учня (пізнавальні, емоційні), сприяє його інтелектуальному та соціальному розвитку. Для того, щоб учень розвивався належним чином, стосунки між ним і вчителем повинні характеризуватися почуттям безпеки та взаємної довіри. Це передбачає розуміння переживань і потреб студента та доброзичливе, турботливе, заохочувальне ставлення до нього. Вчитель повинен вміти розпізнавати ситуації, в яких учень потребує його допомоги, підтримки, турботи. Виявляти просоціальну позицію.

- Студенти загалом вважають найбільш бажаними рисами: залученість у викладацьку діяльність (вміння цікавитися предметом, який викладає), прояв прихильності до молоді, вміння поєднувати академічну діяльність з навчанням студентів, розвиток власних позапрофесійних інтересів, активність на заняттях,

особиста культура, безпосередність у спілкуванні з молодими людьми (не створювати жорсткої, формальної атмосфери).

Виходячи з власного досвіду та спостережень за багаторічну роботу в університеті, автор вважає, що студенти найбільше цінують такий стиль, за якого працівник є не видатним науковцем, а хорошим викладачем і гарною людиною - приходить на заняття підготовленим, мобілізує студентів на дискусію, привертає увагу до важливих проблем, не нав'язує власної думки, вимагає вміння думати, а не лише запам'ятовувати матеріал. У спілкуванні з людьми керується власними переконаннями та принципами, вміє визнати свою неправоту, доброзичливий до людей, прямий у спілкуванні. Неважко помітити, що більшість якостей, якими студенти характеризують бажаний образ науково-педагогічного працівника, відносяться до сфери їхньої педагогічної культури або близькі до цієї категорії. Кожна з перерахованих вище якостей важлива для загальної картини ефективного (результативного) викладача. Не заглиблюючись у питання про те, що в кінцевому підсумку складає поняття педагогічної культури викладача, можна піддатися спокусі сказати, що воно відноситься як до сукупності наслідків людської діяльності у сфері виховання, так і до особистісних якостей індивідів, що вивільняються у виховних ситуаціях. Це своєрідний конгломерат людських явищ і поведінки у сфері практичної життєдіяльності, суспільно визнаних цінностей і способів їх реалізації.

Американський педагог Джон Дьюї вважав, що виховання є найважливішим джерелом суспільного прогресу і змін у реальності, яка оточує людину. Будь-які реформи, запроваджені інакше, є поверхневими та неефективними. На думку Дж. Дьюї, вчитель покликаний не лише виховувати індивідів, а й формувати належне суспільне життя [7, с. 15-29, 78-80].

Виховна функція викладача передбачає певний комплекс заходів щодо цілеспрямованого формування у студентів системи цінностей, а також специфічних потреб і мотивів, які впливатимуть на результати їхньої професійної діяльності. Виховну роль викладача університету також можна

розглядати як сукупність впливів і взаємодій, що формують розвиток людини і готують її до життя в суспільстві.

На освітню діяльність впливають усі елементи освітньої системи університету та структури вищої освіти, а саме: система набору та зарахування кандидатів на навчання, організація навчально-виховного процесу, форми і методи навчання, дидактична інфраструктура, система самостійного здобуття знань та їх закріплення, форми реалізації навчальної практики, соціально-побутові умови діяльності викладачів і студентів. Система освіти, яка готує до самоосвіти, надає перевагу можливості вибору і змушує нести відповідальність за свої вчинки, пов'язана не тільки з прагненням оволодіти певним колом знань, а й з самостійною творчістю, прагненням вирішувати цікаві проблеми. Викладач має бути вимогливим і водночас не створювати атмосферу загрози та невпевненості. Студенти повинні навчитися в університеті поважати свого викладача, який, у свою чергу, повинен проявляти доброзичливість, намагатися зрозуміти їхні проблеми.

Сучасна дійсність, що динамічно змінюється, вимагає виховання особистості, яка є інноваційною, з дослідницьким мисленням, відкритою до сучасних викликів, яка вміє практично використовувати свої знання, здатна до творчого мислення [2]. Формування такого викладача потребує змін у системі освіти на макрорівні. З іншого боку, на рівні університету ці зміни мають бути спрямовані, серед іншого, на вдосконалення дидактичного та виховного процесу. Це включає в себе необхідність чіткого визначення та обґрунтування цілей навчання і виховання. Адже кожна дія, в тому числі й викладання, вимагає усвідомлення цілей, щоб отримані результати відповідали поставленим завданням.

Висновки. На завершення роздумів над питанням особистості сучасного академічного викладача на думку спадають такі підсумки:

По-перше: у педагогічній теорії та практиці вже давно існує інтерес до особистості викладача. Це свідчить про соціальний ранг і важливість проблеми,

яка дочекалася цікавих і досить амбітних розробок, так що можна навіть говорити про вже чітко відокремлену систему знань - знань про вчителя - під назвою педевтологія. У її змісті є думка про те, що жодна педагогічна ідея, навіть найправильніша, не спрацьовує автоматично, силою своєї внутрішньої сили, а актуалізується завдяки акумульованому натхненню вчителя. Його особистість відіграє вирішальну роль у процесах формування психіки вихованця. Особистісні якості повинні, однак, супроводжуватися відповідними виконавськими діями, підкріпленими адекватною мотивацією, прагненням допомогти іншим людям, когнітивною готовністю, методичною кваліфікацією і послідовністю в поведінці.

По-друге: ефективність освітнього процесу залежить від багатьох факторів, але головним чином від викладачів - як вони ставитимуться до своїх викладацьких обов'язків, як дотримуватимуться трудової дисципліни, як передаватимуть свій життєвий досвід і знання, якими людьми будуть, чи спонукатимуть своїми особистими якостями молодих людей наслідувати їхні погляди і приймати їхні переконання. Виховна діяльність має бути не одноразовою акцією, а довготривалим процесом. Це пов'язано з тим, що освіта і виховання тісно пов'язані з навчальною, науковою і професійною діяльністю.

Список використаних джерел

1. Baley S. Psychologia wychowawcza w zarysie. PWN: Warszawa, 1965.
2. Cwer A. Academic teacher of the 21 st century. Master-student relations in reality of higher education facilities in Poland (reflective approach). *Збірник матеріалів. Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Rozwój umiejętności zawodowych pracownika pedagogicznego»*, м. Тернопіль, 2018.
3. Cwer A. Kształcenie nauczycieli w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym / Kompetencje współczesnego nauczyciela. Redakcja Kazimierz Żegnałek. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa, 2008.

4. Cwer A. Problem oceny pracy dydaktycznej nauczyciela akademickiego (spojrzenie refleksyjne). *Materiał pokonferencyjny: II Międzynarodowa naukowo-praktyczna konferencja «Rozwój umiejętności zawodowych pracownika pedagogicznego w okolicznościach nowej rzeczywistości społeczno – kulturalnej»*, Tarnopol, 2019.
5. Cwer A. Współczesny nauczyciel akademicki – przewodnik, partner, mistrz / Jakość kształcenia akademickiego w świecie mobilności i ryzyka. Redakcja naukowa Ryszard Stępień. Wydawnictwo Akademia Humanistyczna w Pułtusku, Pułtusk, 2011.
6. Dawid W.J. O duszy nauczycielstwa. Opracowanie, wstęp i przypisy E. Walewander. Oddział Lubelski Stowarzyszenia «Wspólnota Polska», Lublin, 1997.
7. Dewey J. Demokracja i wychowanie. Książka i Wiedza, Wrocław, 1972.
8. Edukacja narodowym priorytetem. Raport o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej w PRL. PWN, Warszawa- Kraków, 1989.
9. Grzegorzewska M. Listy do młodego nauczyciela. Cykl I-III. WSPS, Warszawa, 2002.
10. Kreutz M. Osobowość nauczyciela – wychowawcy. Instytut Wydawniczy «Nasza Księgarnia», Warszawa, 1966.
11. Okoń W. Osobowość nauczyciela. PZWS, Warszawa, 1959 (1972).
12. Palka S. Teoria pedagogiczna a praktyczne doświadczenia nauczycieli. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, 1989.
13. Szyszko-Bogusz A. Osobowość współczesnego nauczyciela w świetle poglądów wychowawców i młodzieży. Ossolineum, Wrocław, 1982.